

YA 'BEDE MÄ HNINI

Aarón Tolentino Pérez

CAZADORES. <https://recechosdelnorte.com/wp-content/uploads/2018/05/prehistoria-caza.jpg> 03 DE JULIO DE 2019.

XIT'O NTËDI

Ra He'mi "Ya 'Bede ma hnini" bi n'to'te nu'bu ja ya 'befi munts'i "Elaboración de libros digitales para fortalecer las prácticas de lectura y escritura en lengua indígena", ko ra nfats'i ra Dirección General de Educación Indígena (DGEI), en a Secretaria de Educación del estado de Hidalgo na ngehna ra lPrograma de Inclusión y Equidad Educativa(PIEE), 'ne ra Dirección de Educación Indígena de la entidad(DEI).

'Be'to maxte 'befi nxadi

Dirección para el desarrollo y fortalecimiento de lenguas indígenas. DGEI.

Subdirección de Fomento de la lectura y la escritura en lenguas indígenas.

Bi 'yo'tí

Aarón Tolentino Pérez

Ya maxte 'befi nxadi

María del Pilar Rivera Sánchez

Alfonso M. Díaz Pichardo

Ra n'täts'i ya hña

José Bacilio Santiago

Maxte 'tegi 'befi

Miguel Ángel Gutiérrez Varela.

NTÜDI

Rä hemi ja'ua bi 'to'ti pa ra thoní ha di fädi 'me'ä ra nyonfeni ya jäí ma ya'bu , 'meä 'bu gä 'mu'i u ya jäí , te'bu y nthokäpa nangu'na nu'ua ja ra ha'i di 'muhmu. Nè i hmänwa te i 'mu'u ya jä'i ma 'napa, sa nge ga hakju o ga haxu 'na tuki 'me'ä bi 'yot'u pa gä homhu 'na ra hoga 'mu'i , ne pa ra thoní nge ya batsi y pa xadi da yotse 'meä bi nja ma 'napa xähmä ra hyäki tsu 'me'ä ma nto'te ne nu'ä jantse di ra yot'e nge di xadi ra yëspa ra mimbätsiui menta ri xadi, nu'mu bi ndänyohu ra badi ra yëspä ya mija'ihu, janägeä ra bëni ra o'ta 'me'a xta pädi ne 'me'ä xa mäa ya däjäi maya'mu.

Ra Dirección General de Educación Indígena, ra mfatsi ko ra Programa de Inclusion y Equidad Educativa i japi ge ya mfaxähmu xanbäte dä 'yo'te ya n'to'ti 'befi, "Ya'Bede ma hnini" , pa da za di thokä ya mfädi'ä mi 'na ya mixadiui nge ni japi di mpehmänho ko ya xadi bätsi. Ya 'bede gi tinwa ke'u hmanwa PADHI, na nwari MA 'BIDA, xekä ha'i **XÄNTHO NJU.**

Ra Dirección General de Educación Indígena ë'kyëibi nge ya xambäte di jamazü nge 'befi i pa ma ü'ti.

DIRECCION GENERAL DE EDUCACION INDIGENA

N'TUT'I

RA TINSÑÄXMU-----	7
RA 'BORKA NGE BI XÄNDÄ SIBI-----	15
NÄ XITSU NGE BI NSA'KI 'BU T <u>OH</u> O-----	22
RA 'BOZATE NGE T'ËNÄ MI SA YA PÄTSI- -----	26
'MEÄ NI B <u>ON</u> YA HÑÄ_____	28

RA TINSÑÄXMU

(kehyu ya 'bede hmanwa ja ma haihe, bi yota Profr. Aarón Tolentino Pérez)

Ma yamu t'ëna nge xa ngu ya jä'i mi nsü ngetho mi hmää nge mi 'yon'na züuë nge ma ni mpite nxüm'mu, nxüm'mu. Njo'o mi sa dä nuu, hontho mi ntode nge emme zuni 'bu ja ya 'nenyü, ya bätsi ne ya dajä'i gatho ya xi mbidi'u t'ëna nge ndo'ya'ä bi ntsü ya jä'i mayotho nge him'mi ja ra sibi tengu ya pa jabu, gi m'ba bu gi 'ba xo emme zo ya sibi hasta di njohya'na nge ya hingi 'bexui.

Pe nu'u ya 'pau hontho ra dahnä zi t'unde, da mudidi ñä ya gi, 'bexke ma ni npetsu ya jä'i, mi fudi ra 'kahya ya bätsi pa hindä yo'ä ra zate mi yo'bu thi., hontho ra t'ode di nfo'ä'na foyo xo hasta mi hot'ä xa gatho ra jä'i u to'ó miode.

<https://i.pinimg.com/originals/e3/a4/96/e3a4966eaf6ad280d2a46bd29f7b7a70.jpg> (recuperado en internet et.al junio de

Nandi bi 'mämpu ya jä'i pa da yotse ne da za da nu'u tengu a ra za'te emme ma ni pihya jä'i, pe njäm'mu te me'ä bi thandi,xängu ya jä'i zatho mi ëna nge xän nu'u pe him'ma juäni ngetho mi t'an'ni tengu gän ja ra jäi a ra zate pe 'beske di pätho m'eä gän dädi.

Bi thogi xängu ya pa xo gatho ya jä'i mi nsü'tho ne t'ënä nge mi fungëhi'na , numu to'o ra hyandi.

Nu'mu mi tü 'na jä'i 'bexke mi t'ënä nge ya ge'ä ra zate xä yot'a yänthi, o hindi m'mui xan ho 'na ra bätsi kexta ngutho 'nat'ä mi fëni, ne'mü hin'mi nja 'na huähi gatho mi thospä a ra zate, t'ënä nge 'nandi bi 'mu'ä 'na zi medibätsi ne'a bi thospa'a, janängeä hasta ma nthoní u ya jä'i t'ëmbi na bädi pa da 'ye'ti pe njo'o bi dähä dä 'ye'ti.

'Nandi bi zan'nu ya dājā'i nge xtä 'tot'ä 'na ngo pa dä 'bospe
'meä gatho tsi , zatho n'hñüpa bi nja a ra ngo bi 'ba ntsohni ya xitsu
ne ya nyohu pa da yot'e nangun'na ra 'befi; ya xitsu ri nkuni ,ya
nyohu ra hon'na zaa, ra tü dehe ngetho yatho a rä mbothe pa ma
nthoni pa dä thotsä süni,dä thotsä kafe o ra tuhu.

https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRFrhb_ZWcl_z8lgL6vFFW6W6odB6rJhNrxFncx_TE5FLiLANlkg recuperado en internet
et.al junio de 2019)

iMënta nu'u mi 'ra i panya doni pa dä jäxpu ja mexa mbotse, ne'u ya me'bida emme i hümbi pehna 'bida pa, ne xüi ,nhñu xüi bi nja'bu ga'tho ya jä'i i nēi'mu bi juate da yot'na 'befi xo di haxtho hnēi,ne'ä ra bädi thoni nge di nya'ui a ra tsondähi kextä nei pe nusé ra soo, ngetho nu'u ya bädi ja ya thühü'u ne ya soo, nandi ngu nandi da yot'a 'na 'botse di manda da 'me'a 'na soo ne'u ya me'bida ya padi 'me'ä ni soo ma hyoni da 'me'i.njeya ,njeya mi t'ot'ä ra ngo pe nja'mu bi za dä t'et'ä rä tsondähi.

BI NSAYA http://www.laselvadentro.com/wpcontent/uploads/2019/08/67579722_2247282332036423_6415039483464384512_n.jpg

YA ME 'BIDA <https://i.ytimg.com/vi/fADiz7e8dTs/hqdefault.jpg> recuperado et.al junio 2019.

Bi thogi mi 'ra ya pa,'na nyohu bi 'ba'bu hnini, bä ntim'mi 'na ra
mäni, xo nu'mu mi ntini pe emme bi njohya nangun'na , nu'buya
bi mudí bi zi 'na sēi, 'menta sii 'mēnta di nxifi te'bu gö nthokäpa
nangun'na , sii sēi ne ri ñähni , pe nu'mu mi za ya bi dahnä nde,
hasta ya bi m'bexui ne'ä ra maq bi 'yēmbi nge ya bi nxui, ya
gä jut'a ua, ya ni mehmä ni ngumi ya, bi bon'ä thi u
'buya ya hingi pä'tho meä dä yot'e nangú 'na, ha nu 'buya bi
yēn'ä'na , 'na xänho 'me ma ngünga ja ni n'oxpu, __jDä zamu bi
'yēn'ä man'na!.

Bi mudi bi nyo'me'xüi ga yoho ya mi tsutho dä zom'pu ja ra ngu, nä hmäntho bi 'yo'ä 'na nzuní emme ma hotho, bi 'mai da yotse hapu ni 'yë'ä ra nzuni pe nuhmä gep'u ja ya wa mi 'ne'ä 'na "**nü'ni**", numu mi zä nge ja nöp'u ja ya wa hasta bi 'muentho pa dä hyätsi ,nzukue ä 'na bi za bi ben'ti pe nihitho bi garpu ja ra nju'rozä xo bi njohya ga yoho bi hyumbi bi nyobuya...

RA NYOHU BI NTSÜ <https://latinta.com.ar/wp-content/uploads/2019/07/campesinos-la-libertad-mcc.jpg> 04-SEPT.2019

hasta kemu mi zom'pu ja rä ngu, nu'mu mi zoni bi 'yëmpä ra xitsu, da mi xogigi da hän'nä 'na rä ntëmbi nu'ä rä xitsu pe bi 'nangä 'nihitho bi xo'kä ra ju'ti, __ǰMe'ä gi ot'e'ui ha hingi ntsuui? __ǰMe'a ga su, ne di 'yo'me ma mën!i, xo bi dä'tho ngetho mi iti, __ǰpe 'me nu'tsu me'ä ma ntëmbi da tim'me! ha nubuya bi ton'kä ra njurozä bi hyo'pu hai , ha nubu ya bi yën'na ra xitsu 'me'ä ni ntëmbi ne hingi zuni, __ǰto'mi , to'mi 'me gä ë'ka hai gi nubuya me'ä dä 'yot'e! , nu'ä ra xitsu pe n'nihitho bi 'yühnä sibi pa di yo'rä ntëmbi, pe xo bi nanstho 'nangun'na 'mu mi nu nge nuä ntëmbi xa 'nu'ni geä 'na rä "**näxmu anima**" , pe nä empu 'nirho 'bu hai xo hasta bi 'mehnä xitsu nge ra 'tsü, ha nunä ntëmbi bi yot'a 'na tsagi bi bon'ä thi ne bi 'mbetho'buya njäm'mu bi hnü'ä ra ntëmbi.

Ja bi mu'pu nge bi fädi nge nu'ä ra tsondähi ma ni pihya jai ge'ä ra finsñaxmu mi nu'u ya iti.

RA İTI <https://media.giphy.com/media/5bzaciOYvyasM/giphy.gif>. etal. 03-09-10.

Tobe xängu bi tho'hya jeya nge njombi n'ití mi sü ri 'tim'mi
a ra tsondáhi pe 'mefa bi fädi nge nunä ra mhää xi zan'nä
'na ra xitsu nge nu'a ndo emme ma na ití jänangeä bi
tsan'na 'bede jaua .

RA 'BORKA <https://www.curiosfera.com/como-es-la-lagartija/> RECUPERADO DE INTERNET ET.AL JUNIO DE 2019

RA 'BORKA NGE BI YOT'Ä SIPI

Ĕn'ä 'na ra 'bede y hmanwa ja ma hnini, nge ma yamu gatho ya jä'i xo mi 'mu'mexü'i, njo'o sa dä 'yot'e xänho ra 'befi.

Nu'mu mi nsihme o 'me'ä gatho mi si'u ma di xotho 'nä'ä ko'mu ma hinyu sibi ne njon'mi pä'a ra sibi,gatho ya jä'i mi nsihme tengü 'na zi züüe, xin njo'o ma ni xom'mui, ya gatho xi nzäi a ra n'mu'i.

Nu'ä pa y tsohya tse nu'u ya zi jä'i emme ma ni mpant'i kon ya xizü'üe 'nē'u ya bätsi i pant'i ko nu'a 'me'ä gatho mi tini .

T'enä nge nu'mu mi pon'ä 'na 'mu nxui xo ma di mpite ngetho mi he ya xizu'uë janänge'ä 'na jä'i nge da 'ba dä 'yo o dá hyäxä 'na 'mehnä hñä nge jantsedi jatho di nhuxi o di 'ña'bu ni 'ba pa din nt'ode nge m'babu jä'i.

T'ëna nge xa ngu ya jä'i bi jündo ngetho 'yo'go'netho o hindi 'uëhë 'bu ni 'ba janängeä mi nsü'tho to'o da boni nge ya ndäxü'i.

<https://www.google.com/search?q=hombres+primitivos+en+la+oscuridad&rlz=1C1AVFC> etal. 03 de sept. 2019.

i

'Na 'nä pa , 'na xitsu bi zuhnä n'uu mi 'ne di 'mü'rhä uene ya bi zon'nä pa njuantho di 'mu'i t'ëna nge nu'ä ra ndo xo hingi pätho 'me'ä da 'yot'e , nu'ä ra n'uu bi mudi xüditho 'na hmantho bi 'ba da honi 'na ra 'yëi pa di zedi ä ra n'uuja'i nge di 'mu'rhä uene, ko'mu ya hontho ra pa sa da thoni 'me'a ma hyoni na hmantho bi pe'ti me'ä gatho da hyoni.

T'ëna nge 'na'pa njuäntho bi nzaman'uu a ra xitsu, nunä bätsi bi 'mu'i ya xmä hyatsitho, ya hin'mi pätho 'me'ä dä yot'u ya däjä'i nge'tho tobe hindi 'neki, pe t'ënä nge bi za bi 'mu'i njuäntho a zi t'ubätsi nu'mu mi hyatsi nu'ä na 'me pe di xoni da xotsä ra bätsi pa dä bädi nge'mü nyohu o hmute, nu'a 'mudi bi bädi ge'ä na 'me, ngetho bi parpä ra 'ba'hni, __j Na tsunt'u naa! Exo 'bi 'bafi nü'mu mi 'yo'ä ra ta pe 'mexke bi njohya 'ne bi 'yë'na . __j Nfädi ya , bi 'muä 'na ma nhyuni'be!

Bi tho'hya pa, nu'ä ra zi tsunt'u bi nte. 'Na pa , 'na pa mi poni dä 'yo, 'bu dä'po, na nkonitho bi 'tü zaa pa nä sibi, pe njom'mi pädi me'ä mi pefi 'bu dä'po.

'Nandi bi 'yan'nä ra ta ne bi 'yëmbi, __ǰXi'e , 'me'ä wi pe'ke 'bu wi so'ni ,ngetho 'napa,'napa gi poni? Bi 'dä'ä ra tsun'tu __jDi 'yothoa'bu!;Di 'ña'be ra ndähi, ya zaa, ya zate 'ne ya doja!.

Ndo ya'ä bi 'mu'ä rä tsunt'u, 'numu mi pä'u mi 'na ya hnini nge sa di 'ñäui ya 'me'a 'mukua nximhai, 'bä ëhya ya jä'i nge bi zitsi pa dä 'ñä'ui ya zate , ya 'këña ne ya doja , bi 'bu'pu ja ra hnini, ngetho nuya ya zü'ue emme mi sa 'me'ä mi tü'u.

Bi thohya pa t'ëna nge nunä zi tsunt'u ya xi nfaxte 'bu ga'tho xi tsitsi , nu'u ya jä'i nge xi zedi pe emme bi 'numänho, mpamu ,mpamu bi tsohya jä'i nge bi hänm'bä ya ndat'a ya ngoo ne ya hmüda, gehya mi t'ëna nge ma ni mü'ui ya 'pa'u.

T'ë'nä nge nu'bu 'mi 'mu'ä ra tsunt'u xo bi 'yüdi 'me'ä ga'tho bä thün'mbi , ja'bu ä xä nho, ja'bu a 'yätho, ja'bu mä 'na'yo nge 'me'ä dä tsi .

Bi zon'ä 'na rä pa bi bon'ä zi tsunt'u ne bi 'ba'bu nzäi mi so'ni ,
nu'u ya tá himbi dū na 'mu'i ko'mu nzai mi pon'ä ra tsunt'u pe
t'ëna nge ya'ä'bu bi 'bengi . T'ëna nge bi zoho 'mu mi wa'a
ngoho ma pa ,bi t'an'ni me'ä bä ja ,hänja himbi zoho n'nitho ,bi
'yëntho ,__jHindi xo'ni ngetho ra ntim'be 'na ra zi zü'ue nge ë'na
da 'baxkähu ngetho pädi di sa'hu n'uu 'mu nxü'i hinyu ma
nyot'ihu, pe nunä zi zü'üe ëna nge pädi dä yot'ná sibi! __ǰ'be'ä
'a sibi? Bi yan'na rä ta ,__jGe'a da zä ga nyothu'ä tengü 'mu nxüi
xo di 'yo'mexüi'hu, pe ko nunä di neki hapu ga 'bahmu.

__ǰ'Be'ä ni zü'ue ä 'bu ya? Bi 'yan'nä ra 'me, __jGe'ä 'na zi
'borga xä n'kaxti , nu'u 'bi 'bu'pu däpo di 'yo'a! __ǰHa gi pädi nge
dä za dä yot'a sibi? Bi yan'na ta, ne bi dädi__jdi pädi, nge nuga di
ñä'be ya zü'ue, ya doja ne ya däpo!. Pe xo bi 'bu'ä ñäni ü ya ta
'buya . Nu'mu mi hyatsi bi mpehni ya ja'i pa da 'ba da nuä a ra
'borga, pe numu mi zoni gatho ya jä'i, 'bexke bi n'ñan'ä ra zi zu'uë
ngetho bi ntsü, ha nu'buya nuna tsunt'u bi hyoni pe nhapu bi dini,
gatho.

ya jäi bi nkue 'buya, bi zu'a a zi tsunt'u, hasta bi 'yëmbi nge ra fehni, nuna ra ta a tsunt'u xe bi 'betsa sa, 'nahmira ba hon'na 'yü pa da 'bengi, bä 'met'o u mi 'ra ya jä'i, nunä tsunt'u bä m'efa ko ra ta hasta bä surhä xui. Tobe hin'ni hyatsi xänho 'mu mi 'nan'kä zi tsunt'u pa ra 'ba ra hon'ä ra zu'ue, nu'mu mi zom'pu tä'po bi 'büä 'mhafi, m'ba'tá zi zu'ue, ___i Ha ge zu'ue, ha ge 'borka, hapu gi hüti nyohu! Xo 'ba'ä ra zi tsunt'u, 'na nkuäntirho bi ja'ä zi zü'uë bi poxpuxi nyäni, han nu'ä zi zunt'u 'bu'ya xo bi yapä ma'te , ne bi yëmbi ___i o gi njabu ndä mi faxki hanja gi ha'ki nge gi ena gi faxkähe, ne nu'mu bä ëhya jä'i ra 'ya'ä 'mä'te nge gi 'ba mfaxte, gä ri n'ñäni, go ni tsoki emmë bi tsu'ka nge hinga nda 'mu mi zohya jä'i 'bu gi 'mui.

Nunä zi zü'ue, bi tä'pu ya ___i Ha ga n'ñüti ne xa ndongü ya jä'i 'bä ëhe, kom'mu zi tsukí ri sü xtä 'neski, nu'mu xkä'i 'yëtse xka nda'a 'mu, tengü yá, wa ëtse janänge'ä ri 'muka'ua ya, ___ipe njo'o ëkiäi ki! bi yën'ä, zi tsunt'u 'beä gä o'ra'mu ___i O tü ni 'mui nu'a rä xi'i ga o'ra'ä, pa rä t'ëkiäi'i hyäxä 'na xekä nzünza ja'ua! 'ba penkä zi tsunt'u 'buya bä ha 'na xekä nzünza bi 'yüti 'mu mi zoho pe himbi t'ëkiäirho. Bi yën'na zi tsunt'u, 'na xänho ri njabu, ya hinga 'ba'a

tä'po 'na xänho gä 'ma ga mpefi, na ra pa xo emme hambä a zi tsunt'u 'bu ja rhe, hin'na hmämtho bi hyandbu bi zuhna nzeti pe emme funi, nunä tsunt'u bi guk'pä 'na 'ri'hi pa ra nu hänja poxia 'bifi ja na njuroza, bi 'tonkä na njurozä bi hyë'ti, 'ne mi 'o'bu 'na xekä nzünza nge mi nyoui sipi, bi 'no'tsä 'na za 'buya ne bi hyandi nge ja bi 'to'pu a 'borka, __igo ke'ka rä hän'na sipi pa gi hñäxpu ja ni ngu, nda mi 'hui'ti o ga ri japi ra huë'ri,ya rä 'ma'a, ya njäm'mu ga 'nu'i, ya m'batho ya gä 'tü'a , xä n'uu'ga, o tü ni 'mu'i , ya ra ma'a! .

yoti Aarón Tolentino Pérez

'NA XITSU PU'NI NGE MÄ NI 'KO'KÄ KUA

T'ënä nge ma 'na'pa, 'mi 'mu'ä 'na ya zi jä'i nu'bu tä'po ya'ä bi 'bum'mänho ne njä'mu bi tin'ä 'na ya pätsi nzäi bi nyo'tse pe njäm'u bi xohnä 'mu'i nge mi 'butse. Emme mi tuhü nua go ma mhüta ä nyohu ne pe emme 'mi nja xo mi xokia dämänxa , ya 'rozärho ya ju mi fei, nu'mu mi pa tärhe pe emme mbä bi rhe ya huä, ko'mu mi 'mu'tse xo mi pong'tho 'me'a ra

RA PUNI https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c6/Trois_femmes_et_trois_loups.jpg/280px-Trois_femmes_et_trois_loups.jpg ETAL. 03 DE SEPT. DE 2019.

Nu'mu xä nja ya ngo nua rä nyohu mi sixhna xitsu pe him'mi 'ne ra ma, nzäi mi ëntho, ni 'base ga ko'ka'ua ga faka ma ngum'mi nu'mu hin'na ra ëhna mixi o zate ra zikma 'meä ri pets'ui, o ra zakma oni ui, hont'a nzäi mi 'män'ä ra xitsu jänange'ä nu'nä zi nyohu nzäi mi 'pase ya ngo, pe mi mbë'mhä ne mi ëná __jPe xi na ma xitsu'a a hingi nsu'na!, bi zon'ä 'na pa bi 'yan'nä ra xitsu pe xi'e ha hingi nsu nge gi kotse'ua. jHin'na! bi yën'ä ra xitsu. 'ma'se'a'mu ya hingi 'ne gi ma wä youi'tsu.Bi 'nexa nzi yohu 'buya 'nahmantho bi'mua ra xitsu pe ri petia zaa,nuhma bi yën'ä nyohu xi 'na 'be'ä ra yor'na ne emme ri petia zaa.__j'me'ä gi yo're ne emme ga ri petia zaa! __jhinyu rho nuya zaa ga hongu mu ni xüi pa ga ntäspi, ne pa hinda rhänya zü'ue!. Xanho,mu bi 'yën'a zi nyohu, bi 'ba'ä 'buya numu mi hiatsi 'bä pengi ne bi tin'a xitsu tobe mi ätho, j ra penga ya! hñäxna zi ngo ra hän'ni'i __j to'mi gä 'nanga! bi yën'ä xitsu. Bi 'nanwuyá pe ha'ne ,ne emme ri ku'i hasta bi 'yë'na jemme ri ya'ka! pe nu'a nyohu ya himbi yorpä ma su 'mexke bi 'ma bä'oi ,ne 'bexke bi n'ähä.

iNu'ä xitsu bi nxu'tä ne bi nxu'ye , bi nkuni nu'mu mi juati ba zo'ä'na ndo pa ri ntsihme, nubuya pe emme hüäni pe hin'be bi 'nuhü ngetho xi haxä nt'athä ,nzükue bi 'nuhü ,bi 'nangi ri ntsihme,menta nsihme menta y peté 'me'ä xi nja'bu ja ngo,bi mää nge exo ma tenxü'i bi hnü 'na 'me'ä nge bi uëxpu nximhai ,xo'ëna nge 'na bom'be , pe ya'ä bi 'barpu ,hasta bi nsu ya jä'i mi 'bupu, ne bi nhe hne'i u mi ne'i , sa'mu mi rho'ä tsondähi 'buya, ma hont'a bi n'ëhya jä'i ko'mu ya bi rhorhä tsü, pe mi 'rho'ä nyohora mä hont'ä bi zohman'na ra tsondähi, pe nuya xo i 'uëtsi hairhoya ëna ya ra zo'bu ja ya ngu, mä hont'a bi n'hë ya 'me'bita,sa'mu mi yën'ä 'menikü __jNa xänho ri nja'bu ya, hindi pähmu me'a i nurkähu , nu'buya bi muti bi 'nangia jä'i ma ni ke'ä nge hin'ni hyatsi xänho pe gatho bi ma ya ngun'u ya jä'i.

Bi rhoki ya'ä ya pa ma hont'a bi nja ma 'na ngo ,ho bi 'ba a zi nyohu, pe numu mi nexä nyohu ma honta a ra xitsu bi muti ri petia zaa , nu'ä nyuhu'buya bi 'yëna pe hänja emme ri petia zaa na ma xitsu'a, temi ya mu, ga oxa ya,pa gä päti meä japia za y joo , bi zapi bi nexä nyohu pe bä penk'bu ngepu'rho,

j ya'ä bi 'mipu rhi, bi to'mi kemu mi zon'mä tenxu'i, pe xo ri jontho ä nyohu ha 'i zompu ja ngu pa hinda 'yo'ä na xitsu, pe ante ra zomp'u ja ngu, bi hyandi nge mi zo'bu 'na ndospi ne mi 'bupu a ra xitsu, pe hümbi i satsä sipi ri pan'ya kua , nuna nyohu bi m' batho pa ra hyandi m'eä o'rä xitsu, sa'mu handi nge ya bi 'ko'kä 'na ñähmu, bi 'yormä 'na saki ne bi 'kokmä 'na, hon'mu mi muti bi za'puya, bi 'ba ndo yarho, pe bi nsu na zi nyohu , xo mä ho'rho y täm'bu 'mon'u ya ñahmu bi zopu a ra xitsu. __j Xiya 'mea ga japa ya toyo 'bonwa ya! Bi yën'ä zi nyohu, 'na xänho ga pespa, xi'bu ra za ya foyo'ua , bi metsi, ne bi 'na'pu ya ngetho bi zü 'me'a xi nuu, nu'a xitsu bä pengi ya xma hyatsi rho, numu mi zo hai, pe na hon'ä nirho ya kua , pe hinte bi tini ngetho xi 'mespi, ja nge ga tinga ma kua ante ra zoä ma ndo'a, ën'ä ra xitsu, pe humbi honi, ne njam'bu bi tini, bi hyaxtho ne njäm'u bi tini, na xänho bi 'benkä ra xitsu, ndo yarho ni mpa ya njäm'u bä pengi, 'ne'ä zi nyohu bi 'metho kextä ya njam'u hapu bi rhandi ngübu mhänwa.

RA 'BOZATE NGE T'ËNÄ MI SA YA PÄTSI

Ënya ya 'jäi ma 'na'pa nge nu'mu hindi nfa'ä 'na xe ri 'me'tho 'na, nu'mu ma ndo ya'mu, xo mi muhyo'ya ya 'jai, ma hinyu ya hee hon'tä ma pazu mi he ya 'jäi, hasta 'mui'ra mi 'yongoze nu'u ya jä'i mi tü'rhä huähi, mi tuhya juu. Nu'u ya zi ngu ma fot'e kon ya zi zaa, mi ko'mi ko ya 're'i, mui'ra mi son'ya xirhe tä'koni pa ri fot'ia ngu, nu'mu mi fun'u 'na 'jäi hondia zi paxi ma ni ntün'ni ra zi, ma hinyu'u ya 'yërhi pa ri nyorhe ya 'jäi, ne r'ëna nge mi 'muhya 'jäi nge mi orhe to'o mi u , nu'u mi r'ëmbi ya päti,pe numu mi orhe 'na 'jäi'u 'mexke mi 'ne ri ntün'na nzapi pa ra za ä 'jäi, nu'mu hinga n'bexke ri njuti him'be sa 'mu 'na.Nu'mu xa nyorhäte na päti emme mi ah'ya paxi, ya xinasukua ya kuhurho , 'na oni pa ra 'yorpä ndähi a ra n'u 'jäi,ne nu'u ya pa ja nge ra 'yora 'na ntorhe, nzai mi huah'na pa marte o mbëhë ngetho mi ëna nge kem'u mi so ri nya'ui a ra hmündäte o ya tson'dähi nge ëna i rha'ä ra n'u'jäi,

ne mi orya 'motse, mi poxya hokätuhu, na 'rëndëju, ya tärhu'hme ne mi hekia xinasukuä nge mi t'orpä ya xüti a ra n'u 'jäi, nuä ra päti ra mu hna 'befi komu koho nde, ri huati nge ma tenxui, exo kemu t'ena nge mi so ri nyau u ya tsondähi numu bi huati ra muti ri fu'ki gatho 'meä ja'bu mbo,'ne'u ya 'jäi, i 'bupu ,nu'mu bi juah'na buya ra 'mehna 'na nyohu pa ra 'ba ra en'u ya paxi, ya xüti ne ya 'botse nubu bi ja 'na saya nge rembi ntendähi, nuna ra saya bi nto're 'bu xänthe nu'bu njo'o mi rhoki pa hindä hnu ne pa ra za 'nirho a n'ujai. Nu'u ya pa'u xo mi tsü ra ndate, nu'mu to'o ra tu ra ma ra sen'ä 'na pe xo hinjondi 'uëhë, 'mupu ya zoni,ne pa ma nthatsi nyoxui ne nyopa ä zi animä, ne ja nge rä r'aki nge ya mi tsurho ya yu'a hyati, ngetho mi r'ena nge ya ri nsaya a ra maka hyati, nguto ma'pa ja nge ra 'bospä hme a to'o tu, ko'mu mi enya tä'jäi, nge nguto ma'pa mi 'yo a zi anima o anxe, 'bospä tehe, ju, n'i, 'hme gatho,exo hent'a na toni oni t'ena nge hinmisa ra 'bospe.Ya nu'mu bi rho'a nguto ma'pa ya ra tso'pu buya, ya kemu ngotu ra rhombuya.

Gatho nu'ä ri mangaua, na ntheui me'a mi or'ä 'bozate, t'ëna nge xän gu ya ja'i bi nu ne xän gu ya pä'si t'ëna nge bi za'bu ja täpo hnini. Nandi bi mpeti xängu ya jä'i ne bi 'ba bä hom'pu ta'po , bä 'üëtsi gatho 'bu xäntho, bi nzukue ba tini pe ya bi nde, ya 'ne ri 'bexui bä ntsurho'u ne samu ba pengi, numu mi hyatsi hont'a bi 'benku pa rä honi pe ko'mu ya mi 'päti habu mi 'bu'i bexke ba tini , nu'u mi 'na ya nyohu bi zapi bi 'kahni pe himbi yuhya pos'na na jä'i a zate.

'Nandi 'nä xo bi zixä 'na zi päsi 'nä , pa ra xüi bi rhoni 'na pe njäm'bu bi hnini kem'u mi zon'ä nhñüpa bi thin'ä 'na xeki , hont'a 'na nä xithe bi thini pe xotho 'to'yo ja bi fäpu nge nu'ä zate hinte ri pün'bi.

Nu'ä zate 'rëm'bi nge bi m'betho njombi päti hapu ni mpa, 'mui'ra ëna nge i nu pe hingi t'ëkiäi ko'mu ya ma 'napa xän ja a ya.

'ME'Ä NI MBONI YA HÑÄ

He'mi-----	ukuä, libro
Tinsñaxmü_____	yäxmü anima
Mënta_____	nthäki hñamfo, mientras
Dämexa 'botse_____	nu'bu mpa 'botse tuhu ya tä'mhü, altar
Tsondähi_____	nu'ä hingi ho
'Nü'ni_____	xä 'mani , yäxmü anima
'Borka_____	'borga
Xizü'ue_____	xizate , piel de animal
Pu'ni_____	päti, bädi
Pätsi_____	bätsi, t'uhni
Tä rhü'hme_____	rhühme 'ba 'bu hnini ma fani)
Xüti_____	ya øte, i hekia päti pa na ntontsi)
Pa_____	para, prestamo del español

Ra He'mi 'tegi 'befi "Ya'Bede ma hnini ", bi 'to'ti ra hña Ñuhu Xäntho Nju , ra xekä hä'i Hñunthe, bi 'yo'ti Aarón Tolentino Pérez, nubujä ra munts'ä 'befi "Elaboración de libros digitales, para fortalecer las prácticas de lectura y escritura en lengua indígena", bi 'to'te 'Natema'nemagoho 'hemi

Njunthe nge Soto, Njunthe., 2019.

Nu'a rä xambäte Aarón Tolentino Pérez, bi nexpu xekä ha'i Nju. Di mpe'pu ja ra ntheke xadi 'natema'rera nge ra xadi ñuhu. 'Ne mäguto njeya xä mpefi nge faxte pa ya xadi t'ubatsi ñuhu"ua Xnthe Nju.

Ra he'mi jaua, ra oti nge di 'ne ga utai 'bea na nfeni ya däjäi ma ya'mu, mepu ma ni 'mu'u , me'á mä ya tsü, me'ä ma ya njohya, ya jai ma 'napa nge bi 'mukua ja ra Xänthe, xämhä da za gi 'ne'hmi ne gi nyomfëni'ui pa 'napa ne 'napa ga homhu 'na ra hogä 'mui.

Ra he'mi **YA 'BEDE MÄ HNINI**, i uta'ui ya nyomfëni xä thokua ja xänthe di 'mukahe, nu'ä jantsedi nge da fädi 'mepu i 'mu'u ya däjä'i, kehnä ra nfädi bi tsokahe ne ja nge hingäpumbënihu.

